

Taalbeschouwelijke grammatica

G. de Schutter en P. Van Hauwermeiren : De Structuur van het Nederlands. Taalbeschouwelijke grammatica. De Sikkel 1983.

"De Structuur van het Nederlands" is een taalbeschouwelijke grammatica waarin taal in de eerste plaats wordt gezien als een communicatiemiddel, "een instrument van menselijk handelen". Het gaat dus niet alleen om de beschrijving van zinnen als formele objecten met betekenis maar er is ook een flink stuk reflectie over taal.

De auteurs vatten informatie-overdracht op als de combinatie van twee operaties. Enerzijds zorgt de spreker/schrijver voor de verwoording van een stand van zaken (SvZ), d.i. een geheel van interpreteerbare elementen en de verbanden daartussen. Anderzijds zal de hoorder/lezer wat hij waarneemt een plaats trachten te geven in zijn universum van interpretatie (UvI), d.i. de achtergrondkennis waarover hij beschikt. Aan de hand van die twee begrippen gaan de auteurs na hoe taal functioneert.

Doordat de auteurs uitgaan van de communicatieve functie van de taal, hechten ze in hun indeling en in de definitie van grammaticale categorieën bijzonder veel aandacht aan de betekenis. Die aanpak is weerspiegeld in de structuur van het boek, dat uit tien hoofdstukken bestaat. Na een inleidend hoofdstuk krijgen we al meteen de beschrijving van de woordsoorten. In hoofdstuk 2 worden de woorden besproken die een relatie uitdrukken nl. het ww, het vz en het vw. In afwijking van de traditie wordt eerst stilgestaan bij het ww, dat immers de centrale relatielegger van de zin is, zowel syntactisch (valenties) als semantisch (relatietypes). In het volgende hoofdstuk komen de argumentwoorden aan bod (zn, vnw, bn en bw). Ze hebben als gemeenschappelijk kenmerk dat ze refereren aan elementen uit de SvZ. De volgende twee hoofdstukken behandelen wat traditioneel onder de redekundige ontleding valt: het zinsdeel in hoofdstuk 4, de zinsmodificeerders in hoofdstuk 5. In een zin onderkennen de auteurs een subject, oblieke zinsdelen (objecten en gezegdes), satellieten (bw bep en de bep van gesteldheid !) en een zinsrelator (die ook het kww bevat). De zinsmodificeerders (tempus, aspect, modaliteit, restrictie, enz.) geven aanwijzingen die de hoorder/lezer helpen om een uiting een plaats te geven in het UvI. Hoofdstuk 6 (over de zinsbouw) behandelt op een originele en bijzonder heldere manier de woordvolgorde in de zin. In hoofdstuk 7 wordt het niveau van de enkelvoudige zin verlaten voor dat van de samengestelde zin. Nieuw is hier vooral de behandeling van onvolledige constructies, zoals samentrekking en ellips, waarbij ook de beknopte bijzin als een geval van samentrekking aan de orde wordt gesteld. Vanzelf gaan we hier over op het niveau van de tekst, met begrippen als cohesie, focus, thema enz. Een beetje verbijsterend is het dan wel om in hoofdstuk 8 a.h.w. een stap terug te moeten zetten, doordat hier pas de woordgroepen ter sprake komen. Bij de uitvoerige bespreking van de zn-groep komen ook het lidwoord en het telwoord aan bod. Een beetje apart staan de slothoofdstukken die meer morfologisch van inslag zijn: ze zijn gewijd aan woordvorming (samenstelling en afleiding) en flexie.

Het boek sluit af met drie registers : een zaak-register, een betekenis-register en een woord-register. Daarin valt vooral het tweede op. Als voorbeeld van wat we ons onder "betekenis" moeten voorstellen, kunnen we het item "emotie" citeren : dit verwijst naar wat op p. 153 over uitroepende zinnen gezegd wordt. De registers zijn onontbeerlijk voor de toegankelijkheid van het werk, omdat het op een aantal punten afwijkt van de gebruikelijke terminologie en de traditionele manier van definiëren.

Uit wat voorafgaat blijkt een andere opbouw dan we doorgaans gewoon zijn. De auteurs beginnen met een beschrijving van wat ze de bouwstenen van een taal noemen, m.n. de woorden. Vervolgens bespreken ze hoe die woorden een zin kunnen vormen en op welke manier zinnen tot een tekst worden gemaakt.

Het vrij nieuwe, functioneel-semanticke standpunt leidt tot een veelal bevredigende inhoudelijke definitie van woordsoorten en zinsdelen maar geeft wel eens moeilijkheden. Zo blijkt dat er geen semantische definitie gegeven kan worden van het DO (p. 103) en bij het koppelw beperken de auteurs zich tot een opsomming (p. 36). Even verder wordt evenwel gesproken van de identiteits- of inclusierelaties die kww leggen. Dat laatste illustreert de soms verwarrende manier van definiëren. De auteurs geven wel eens een onvolledige of vage omschrijving die ze een paar bladzijden verder aanvullen of verduidelijken. Op p. 271 wordt b.v. een onderscheid gemaakt tussen woordvorming en flexie door te wijzen op het relationele kenmerk dat alleen bij flexie aanwezig is. Pas op p. 301 wordt nog een formeel en semantisch criterium gegeven ter onderscheiding van flexie en afleiding.

Doordat de auteurs rekening houden met inzichten uit de moderne linguïstiek (TGG, relationele en functionele grammatica en casusgrammatica) komen ze vaak tot een ontleding die een oplossing biedt voor gevallen waar de traditionele grammatica het antwoord schuldig blijft. Zo stellen ze de term "bronobject" voor, voor de van-constituent die "een actieve entiteit noemt" zoals in : *Ze kreeg een optater van de ge-ergerde man*. (p. 126) Er wordt ook een heldere indeling gegeven van de bw bepalingen, waarbij zowel semantische als syntactische criteria betrokken worden. Verder geven zij een diepgaande en verhelderende analyse van determinatie en kwantificering van het zn (p. 232-247). Aan de andere kant werken die nieuwe inzichten ook verwarrend. De auteurs erkennen niet langer het lidwoord als een aparte woordsoort (p. 238), het bijv vnw wordt niet als vnw maar als een determinerend woord beschouwd (p. 238), die en dat kunnen ook als pers vnw optreden (p. 73-4) enz. Echt moeilijk wordt het als vanuit het functionele standpunt een hele zin als "tegenspeler" van het subject wordt erkend en op grond daarvan (bij datieve ww) van een IO wordt gesproken, zoals in : *We hebben er te weinig aandacht aan besteed dat hij geleidelijk minder is gaan presteren*. (p. 126) Het is niet heel duidelijk hoe zo'n zin als tegenspeler van een subject kan fungeren en wat precies het verschil is met een vzwv-zin als : *Hij zat erop te wachten dat ik een steekje zou laten vallen*. (p. 112) De vraag rijst hoe sterk de auteurs aan het semantische criterium vasthouden en of ze ook van een IO spreken bij uitdrukkingen als : *wijten aan, de voorkeur geven aan, zich onderwerpen aan*.

Dat de auteurs er nogal eens een andere zienswijze op nahouden dan doorgaans gebruikelijk is, mag de lezer niet afschrikken. Juist door die functioneel-semanticke aanpak, die inzichten incorporeert uit richtingen als pragmatiek, tekstwetenschap e.d., slagen zij er dikwijls in tekortkomingen van de traditionele grammatica's op te vangen, en een verrassend nieuw licht te werpen op verschijnselen die stiefmoederlijk werden behandeld. Hierdoor is het meer dan de moeite waard het boek te bestuderen, al vergt het wel wat inspanning en aanpassing om zich in de nieuwe zienswijze in te leven. Dat wordt niet vergemakkelijkt doordat het begrippenapparaat grondig door elkaar is gegoooid. (De registers kunnen dat maar gedeeltelijk opvangen).

"De Structuur van het Nederlands" is volgens de auteurs bedoeld als naslagwerk en als studieboek voor studenten uit het hoger onderwijs. Toch lijkt het me voor studenten tamelijk moeilijk. In het boek wordt een grondige grammaticale kennis verondersteld die zeker bij eerstejaars niet aanwezig is. Bovendien is het tamelijk gecondenseerd geschreven zodat uitleg en achtergrond-informatie meer dan nodig zijn. In dat opzicht is het jammer dat er geen bibliografie is opgenomen. Hoewel het boek niet geschreven is voor leerlingen uit het MO, kan de leraar er toch een aantal zaken uit gebruiken. De pragmatische aanpak en de semantisch-functionele definieer-methode sluiten meer aan bij de ervaringswereld van de leerlingen dan een louter formele aanpak. Een aangepaste en vereenvoudigde versie voor die doelgroep is dan ook wenselijk.

Marie-Anne Baert, Seminarie Nederlandse Taalkunde, R.U.G.